

MAREK MOZGAWA (RED.)

SAMOBÓJSTWO

WYD. WOLTERS KLUWER, WARSZAWA 2017, SS. 439

[HTTPS://DOI.ORG/10.31743/SP.785](https://doi.org/10.31743/SP.785)

Samobójstwo stanowi jeden z częściej występujących przejawów patologii społecznych we współczesnym świecie. Badanie powyższego problemu ma charakter interdyscyplinarny – jest przedmiotem zainteresowania specjalistów z zakresu psychologii, pedagogiki, socjologii, etyki, psychiatrii itd. Suicydologia stanowi osobny dział nauki, zajmujący się zagadnieniem samobójstwa – przy uwzględnieniu metod badawczych, charakterystycznych dla różnych dziedzin. Jej głównym celem jest przede wszystkim ustalenie przyczyn popełniania samobójstw, sposobów ich zapobiegania oraz skutecznych przejawów profilaktyki postsuicydalnej. W zakresie tych pierwszych mogą się mieścić m.in. czynniki kryminalne, związane z doprowadzeniem osoby trzeciej do samobójstwa, w przypadku których polski ustawodawca przewidział odpowiedzialność karną na gruncie przepisów ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny¹.

Opracowanie *Samobójstwo*, pod redakcją prof. M. Mozgawy, stanowi kompleksowe studium oceny samobójstwa – w głównej mierze prawnokarne. Składa się z 18 artykułów, będących pokłosiem konferencji naukowej pt. *Samobójstwo*, zorganizowanej w dniu 6 grudnia 2016 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie². Z uwagi na miejsce odbywania się konferencji oraz jej organizatorów (Katedra Prawa Karnego i Kryminologii UMCS oraz Instytut Wymiaru Sprawiedliwości), większość tekstów dotyczy problematyki prawnej. Jednakże dla stworzenia pełniejszego obrazu omawianego problemu, w opracowaniu zawarte zostały również artykuły specjalistów z zakresu nauk medycznych, psychologii, nauk politycznych itd. Co więcej, dla uznania holistycznego charakteru opracowania znaczenie ma fakt, iż zawarte w nim teksty poruszają zagad-

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm. (dalej k.k.).

² Konferencja miała miejsce w ramach corocznego cyklu Lubelskich Seminariów Karnistycznych.

nienia zarówno o charakterze teoretycznym, jak i praktycznym – związanym m.in. z praktyką orzeczniczą w przypadkach określonych czynów.

Opracowanie rozpoczyna artykuł M. Stefaniuk pt. *Samobójstwo jako zjawisko społeczne – pojęcie i rodzaje*. Tekst stanowi swoiste wprowadzenie do omawianej problematyki. Uznać należy go za wyjaśniający kontekst zjawiska samobójstwa, który może być pomocny przy jego dalszej prawnokarnej ocenie. Autorka odnosi się w nim do różnych, stosowanych w praktyce, analiz samobójstwa: filozoficzno-teologicznej, klinicznej, psychologicznej i socjologicznej – największy nacisk kładąc na ostatnią z nich. Wartość artykułu należy ocenić również przez pryzmat omówienia samego pojęcia samobójstwa oraz jego klasyfikacji (m.in. samobójstwo egoistyczne, altruistyczne, anomiczne).

Kolejny tekst, autorstwa A. Wrzyszcza, pt. *Samobójstwo w prawie obowiązującym na ziemiach polskich do 1932 r.*, otwiera cykl artykułów prawniczych obejmujących zarówno omówienie rozwiązań prawnych, funkcjonujących w przeszłości, jak i obowiązujących obecnie. Autor w sposób niezwykle interesujący przedstawia rys historyczny, dotyczący odpowiedzialności za popełnienie samobójstwa, jego usiłowanie lub doprowadzenie osoby trzeciej do podjęcia zamachu samobójczego. Autor szczególną uwagę poświęcił regulacjom państw zaborczych, omawiając w ich kontekście m.in. niektóre rozwiązania przyjęte w późniejszym okresie przez polskiego ustawodawcę.

W artykule pt. *Doprowadzenie i pomoc do samobójstwa w polskim Kodeksie karnym* M. Budyn-Kulik skupiła się na prawnokarnej ocenie czynów związanych z doprowadzeniem osoby do zamachu na własne życie. Tekst stanowi wyczerpujące opracowanie dotyczące odpowiedzialności karnej zwłaszcza za czyn stypizowany w art. 151 k.k. Autorka omawia w nim znamiona powyższego czynu, zwracając uwagę na zagadnienia, co do których toczy się spór w doktrynie lub których interpretacja nie jest oczywista (m.in. dotyczące form stadialnych i zjawiskowych powyższego czynu, znaczenia zgody pokrzywdzonego oraz zbiegu przepisów).

Podobny charakter można przypisać artykułowi P. Kozłowskiej-Kalisz pt. *Targnięcie się na własne życie – wybrane zagadnienia dogmatyczne*. W odróżnieniu od wcześniejszego tekstu, autorka zajęła się kompleksowym omówieniem wszystkich przepisów związanych z odpowiedzialnością karną za doprowadzenie osoby trzeciej do zamachu samobójczego, tj. art. 151 k.k. (namowa i pomoc do samobójstwa), art. 190a § 3 k.k. (stalking), art. 207 § 3 k.k. (znęcanie) oraz art. 352 § 3 k.k. (znęcanie się nad podwładnym żołnierzem). Za szczególnie godne uwagi należy uznać rozważania dotyczące przestępstw kwalifikowanych przez następstwo.

Kolejnym artykułem prawno-historycznym jest opracowanie pt. *Pojedynek amerykański jako forma namowy do samobójstwa* sporządzone przez

W. Kozielowicza (sędziego Sądu Najwyższego). Autor omawia w nim zdepenalizowane przestępstwo tzw. pojedynku amerykańskiego, polegające na zawieraniu umowy, oddającej losowi rozstrzygnięcie pytania, która strona ma odebrać sobie życie (art. 229 rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny). Poza genezą wprowadzenia do ówczesnego porządku prawnego powyższego przepisu, autor dąży również do odpowiedzi na pytanie, czy obecnie możliwa jest kryminalizacja analogicznego zachowania i który z przepisów części szczególnej obowiązującego Kodeksu karnego może znaleźć w jej przypadku zastosowanie.

Jednym z bardziej wartościowych opracowań jest tekst M. Kulika pt. *Odpowiedzialność karna za podżeganie lub pomocnictwo do samobójstwa w wybranych państwach*. Obejmuje on komparatystyczne zestawienie rozwiązań prawnych, dotyczących doprowadzenia do zamachu samobójczego w drodze podżegania lub pomocnictwa. Autor zaprezentował uregulowania obowiązujące zarówno w państwach europejskich (np. Irlandia, Francja, Węgry), jak i leżących poza Europą (np. Kazachstan, Gruzja), omawiając je według trzech funkcjonujących modeli: samoistnej penalizacji podżegania i pomocnictwa do samobójstwa; penalizacji doprowadzenia do samobójstwa jako następstwa znęcania się lub podobnych zachowań; mieszanego. Zwrócił on ponadto uwagę na pewne rozwiązania nietypowe (jak np. kryminalizacja publicznego propagowania lub reklamowania środków lub metod służących spowodowaniu śmierci) oraz różnorodnie ocenianą eutanatyczną pomoc do popełniania samobójstwa. Tekst M. Kulika umożliwia wyciągnięcie określonych wniosków *de lege ferenda* związanych z ewentualnymi zmianami w polskim ustawodawstwie karnym.

Autorzy M. Mozgawa i P. Bachmat podjęli się omówienia tematu *Namawianie lub udzielanie pomocy do samobójstwa (art. 151 KK) w świetle badań empirycznych*. Artykuł został przygotowany w ramach prac Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości i dotyczy praktyki orzeczniczej w przypadku czynu stygizowanego w przepisie art. 151 k.k. Scharakteryzowali oni postępowania karne w sprawach o ten czyn, wszczęte w latach 1999-2014, odnosząc się do m.in. kwalifikacji prawnej zastosowanej w analizowanych sprawach, osoby sprawcy, miejsca popełnienia czynu, osoby pokrzywdzonego, zastosowanych środków zapobiegawczych oraz rozstrzygnięcia sądu. W artykule omówiono również (w oparciu o konkretne stany faktyczne), modele sytuacyjne związane z realizacją czynu z art. 151 k.k. (np. gdy przedmiotem czynności wykonawczej jest małoletni).

Zagadnienie *Samobójstwo w ujęciu statystycznym* omówione zostało przez P. Poniatowskiego i K. Walę. W artykule zaprezentowane zostały pewne ogólne tendencje dotyczące samobójstw. Autorzy w formie tabel i komentarzy do nich przedstawili fakty związane z zamachami samobójczymi popełnianymi

w Polsce (m.in. w odniesieniu do ich liczby, sposobu odebrania sobie życia, przyczyny samobójstwa, stanu cywilnego samobójcy). Ponadto artykuł zawiera zestawienie globalne – pozwalające na porównanie powyższego problemu w innych krajach w Europie i na świecie. Nieco wyrwane z kontekstu wydaje się natomiast umieszczenie w tekście zestawienia statystycznego dotyczącego samobójstw popełnianych wśród osadzonych oraz funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej i Biura Ochrony Rządu. Autorzy zawarli w tekście również krótki wykaz danych dotyczących przestępstw, w których znamieniem jest targnięcie się na własne życie (art. 151 k.k.; 190a § 3 k.k.; 207 § 3 k.k.), w stosunku do których postępowanie wszczęto w latach 1999-2014. Pewnego rodzaju brakiem jest jednak, w tym przypadku, pominięcie jakichkolwiek informacji na temat praktyki orzeczniczej w stosunku do czynu z art. 352 § 3 k.k. (dotyczącej odpowiedzialności za znęcanie się żołnierza nad podwładnym) – zwłaszcza w kontekście wcześniejszego odniesienia się do samobójstw popełnianych przez funkcjonariuszy publicznych.

Problematyką *Prawnej natury samobójstwa. Od anomii po autonomię* zajęła się M. Płatek. W obszernym artykule podjęła próbę ustalenia interesów ustawodawcy, które wiążą się z określonym ukształtowaniem przepisów karnych związanych z kryminalizacją zachowań prowadzących do podjęcia zamachu samobójczego.

W kolejnym artykule pt. *Wpływ Internetu na zjawisko samobójstwa*, J. Sobczak poruszył problem doprowadzenia osoby trzeciej do targnięcia się na własne życie, w sytuacji, gdy sprawca wykorzystuje do tego Internet. Autor podnosząc powszechność dostępu do sieci, wskazuje środki, za pomocą których możliwe jest wypełnienie znamion czynów związanych z doprowadzeniem człowieka do samobójstwa (m.in. witryny i fora internetowe zachęcające do popełnienia samobójstwa lub tzw. „hejt” internetowy).

Za niezwykle ciekawe uznać należy rozważania A. Michalskiej-Warias zawarte w artykule pt. *Terrorystyczne zamachy samobójcze*. Autorka wyjaśnia pojęcie terroryzmu, skupiając się przede wszystkim na jego szczególnej odmianie, tj. terroryzmie samobójczym. Trafna jest jej prawnokarna analiza powyższego zjawiska, zwłaszcza przy uwzględnieniu okoliczności, iż sam akt samobójczy nie stanowi czynu zabronionego. Nie wyklucza to jednak odpowiedzialności karnej za czyny popełnione przy okazji zamachu na własne życie. Autorka rozważa w związku z tym m.in. możliwość przypisania niedosłemu samobójcy odpowiedzialności za przestępstwo o charakterze terrorystycznym.

W artykule zatytułowanym *Samobójstwo w różnych kulturach prawnych*, K. Kakareko dokonuje porównania poglądów na samobójstwo, funkcjonujących w doktrynach różnych kultur prawnych (chrześcijańskiej, hinduistycznej, islamskiej, chińskiej i japońskiej). Wskazuje m.in. w jaki sposób poglądy teologiczne mogły znaleźć przełożenie na rozwój prawodawstwa oraz

prezentuje sytuacje, w których samobójstwo nie jest postrzegane w określonych kulturach jako czyn moralnie naganny.

W tekście pt. *Starożytna ocena etyczna samobójstwa*, A. Zwoliński dokonuje oceny moralnej zamachów na własne życie oraz ich kształtowania się na przestrzeni wieków. W swoich rozważaniach przywołuje on filozofię starożytnych pogan (m.in. Sokratesa, Platona, stoików), poglądy zawarte w Biblii (zarówno Starym jak i Nowym Testamencie) oraz myśli Ojców Kościoła (np. św. Augustyna). Pod koniec artykułu dokonuje on również krótkiej analizy norm Kodeksu Prawa Kanonicznego (z 1917 r. i 1983 r.) dotyczących konsekwencji dopuszczenia się samobójczej śmierci.

W kolejnym artykule pt. *Konstruktywny i niekonstruktywny potencjał samobójstwa*, S. Kijaczko przeprowadza filozoficzną refleksję nad dopuszczalnością samobójstwa. Autor przywołuje poglądy niektórych myślicieli, którzy w swoich rozważaniach odnosili się pośrednio lub bezpośrednio do tematyki odebrania sobie życia. W kontekście tym porusza zwłaszcza temat legalizacji wspomagane go samobójstwa oraz eutanazji.

W artykule *Problem interpretacji samobójstwa jako motywu literackiego*, B. Hordecki wskazuje na wyjątkowość motywu samobójstwa, wykorzystywanego w literaturze. Swoją analizę opiera on na dziełach Platona (*Kriton* i *Fedon*) oraz J. Milтона (*Samson walczący*), zawierających powyższy motyw. Autor nie ogranicza się wyłącznie do wykładni treści utworów, ale powołuje szerszy kontekst biograficzno-historyczny, pozwalający na pełniejsze zrozumienie charakteru motywu samobójstwa w literaturze. Wyrazić należy tym samym pewnego rodzaju zawód, iż autor skupił się na tak ograniczonej liczbie utworów.

Problematyką *Psychiatrycznych aspektów samobójstwa; od statystyki po aktywną prewencję* zajął się M. Olajossy. Autor, będąc aktywnym zawodowo lekarzem psychiatrą, wskazuje na wpływ zaburzeń i chorób psychicznych na zachowania samobójcze. Ponadto, w oparciu o przykłady przypadków klinicznych, podkreśla skuteczność prewencji i leczenia chorób psychicznych, jak i niejednokrotną bezradność w ich sytuacjach – zwłaszcza w przypadkach zamachów samobójczych. Tekst ma charakter kazuistyczny. Brakuje w nim niestety szerszej – ogólnej analizy lekarza-psychiatry, dotyczącej psychiatrycznych aspektów zachowań związanych z odebraniem sobie życia.

W. Tuszyńska-Bogucka podjęła się tematu *Etiologia samobójstwa w opinii publicznej*. Jej artykuł stanowi w pewnym sensie rozwinięcie tematu poruszonego w poprzednim rozdziale. Autorka szuka bowiem odpowiedzi na temat przyczyn popełniania samobójstw. Wśród nich analizuje przede wszystkim zaburzenia psychiczne (np. zaburzenia nastroju, schizofrenia, nadużywanie substancji psychoaktywnych), cechy osobowościowe (np. neurotyzm), wpływ uzależnień na zachowania suicydalne, a także traumatycz-

ne doświadczania w przeszłości (np. przemoc fizyczna, przemoc seksualna, utrata bliskiej osoby). W podsumowaniu autorka wymienia typowe, ustalone w oparciu o badania, cechy zwiększające ryzyko samobójcze.

Opracowanie kończy tekst S. Tarapaty i P. Zakrzewskiego pt. *Charakter skutku polegającego na targnięciu się na własne życie stanowiącego znamię typów czynu zabronionego z art. 151, 190a § 3, art. 207 § 3 oraz art. 352 § 3 k.k.* Artykuł obejmuje prawnokarne rozważania związane z rozumieniem znamienia „targnięcia się przez pokrzywdzonego na własne życie”. Podkreśla się bowiem, że dla realizacji znamion czynów stypizowanych w przepisach art. 151 k.k., 190a § 3 k.k., 207 § 3 k.k. oraz 352 § 3 k.k., nie jest konieczny zgon samobójcy. Autorzy, oceniając materialny charakter powyższych przestępstw, szukają odpowiedzi na pytanie, jakie warunki muszą zostać spełnione, aby zachowanie pokrzywdzonego zostało uznane za skutek konieczny dla ich dokonania. Za szczególnie wartościowe dla wykładni norm prawnokarnych uznać należy rozważania dotyczące usiłowania nieudolnego samobójstwa i jego wpływu na odpowiedzialność potencjalnego sprawcy.

W opracowaniu krytycznie ocenić należy układ opublikowanych artykułów. Z uwagi na brak określonego klucza w kolejności zawartych tekstów (związanego np. z osobnym zestawieniem tekstów o charakterze prawniczym oraz artykułów poza-prawniczych), całość publikacji traci nieco na czytelności. Wyrazić należy również zawód, iż niektóre z zagadnień (np. dotyczących oceny psychiatrycznej samobójstwa), mających kluczowe znaczenie dla wyczerpującego omówienia kontekstu przyczyn popełniania samobójstw oraz odpowiedzialności karnej za doprowadzenie do nich, nie zostały w większym stopniu rozwinięte.

Pomimo tego, opracowanie *Samobójstwo* pod redakcją prof. M. Mozgawy, uznać należy za interesujące, kompleksowe zestawienie artykułów dotyczących tematyki samobójstwa. Dzięki interdyscyplinarności tekstów przygotowanych przez specjalistów z zakresu różnych dziedzin, czytelnik otrzymuje nie tylko interesujące pod względem prawnym omówienie znamion czynów związanych z doprowadzeniem do popełnienia samobójstwa, ale również tło kryminologiczne, pozwalające na zrozumienie kontekstu potrzeby kryminalizowania powyższych zachowań. Z uwagi na różnorodność zagadnień związanych z samobójstwem, powyższe opracowanie może stanowić również punkt wyjścia do dalszych dyskusji nad kształtem przepisów karnych oraz nad udoskonaleniem prewencji i pomocy osobom, które usiłowały odebrać sobie życie.

rec. Zuzanna B. Gądzik*

* Dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.